

MONETE DIVIZIONARE DACE DIN DACIA INTRACARPATICĂ

O istorie economică și socială a Daciei preromane reprezintă un vechi deziderat al istoriografiei noastre naționale. Dar, în lipsa unui material arheologic complet, rezultat din săpături de amploare la numeroase așezări dace, în lipsa izvoarelor literare care să ne documenteze amănunțit asupra istoriei economice a Daciei și asupra relațiilor sociale din Dacia preromană, se impune valorificarea la maximum a informațiilor rezultând din materialul arheologic existent. În cadrul acestui material credem că studierea atentă a monetelor, atît sub forma de descoperiri izolate cît și de tezaure monetare, este susceptibilă să ofere informații importante asupra acestei istorii economico-sociale a Daciei despre care am amintit. Dacă asupra monetei dace în general există la ora actuală un număr apreciabil de studii, unele de amploare, precum și o lucrare de ansamblu¹, problema monetelor divizionare dace și a semnificației lor economico-sociale s-a bucurat de, comparativ, mai puțină atenție² și credem că o cercetare a acestui aspect al monetăriei dace, precum și a semnificației sale este utilă. Articolul de față se limitează la Dacia intracarpatică și la concluziile care rezultă din cercetarea materialului descoperit aici, pentru că această parte a Daciei oferă un material suficient de bogat care să permită unele concluzii de ordin economic și social.

Evident, moneta divizionară dacică este, după cum rezultă din însăși noțiunea ca atare, un submultiplu al monetei dace de bază, al așa numitei tetradrahme dace. Pînă acum se cunosc din Dacia intracarpatică descoperiri de monete divizionare de ordinul hemidrahmei și drahmei³. Cele două nominale amintite, mai puțin numeroase aici decît la S de Carpați, unde ele vin din sudul Dunării⁴, au putut ajunge în circulație în Dacia intracarpatică fie ca emisiuni din ateliere locale, fie în cadrul schimburilor cu teritoriile celtice sau cu teritoriile dace de la sud de Carpați. În ultimele două cazuri nu era

¹ C. Preda, *Monetele geto-dacilor*, București, 1973.

² C. Secășanu, *Monete dace divizionare*, în *CNA*, 17, 1943, p. 166; I. Winkler, *Drahma și hemidrahma în sistemul monetar al daco-geților*, în *ActaMN*, 3, 1966, p. 75 sqq.; în legătură cu semnificația lor economică și socială vezi E. Chirilă — V. Lucăcel, *Ein dakischer Münzhort aus Nordwestsiebenbürgen*, Cluj, 1970, p. 8, sqq.

³ O listă a acestor descoperiri la I. Winkler, *art. cit.*, p. 79, sqq; la acestea se adaugă patru drahme de tip Macedonia Prima publicate de E. Chirilă — V. Lucăcel, *op. cit.*, p. 6.

⁴ De exemplu două tezaure, unul din jud. Ilfov, altul din jud. Vlaşca, însumează, respectiv 75 și 70 drahme, I. Winkler, *art. cit.*, p. 81 cu notele 41—42. Originea sud-dunăreană a drahmelor din aceste două tezaure este în afară de orice discuție: vezi C. Preda, *op. cit.*, p. 380.

absolut necesar ca ele să fie fost acceptate ca monete divizionare propriu-zise⁵, ci ca metal prețios în sine și prezența lor n-ar constitui deci un argument concludent pentru necesitatea de monetă divizionară în Dacia intracarpatică. Pentru a defini o astfel de monetă ca fiind dacică, nu este de ajuns ca ea să fie descoperită în Dacia⁶, ci trebuie să existe o rezonabilă certitudine că ea provine dintr-un atelier monetar dacic și se află într-un raport de submulțiplu față de tetradrahma dacică. Numai dovada că dacii înșiși au emis monete divizionare în Dacia intracarpatică ne poate da certitudinea că în viața economică a acestei părți a Daciei preromane se simțea nevoia unei astfel de monete și poate permite concluzii în legătură cu existența unei economii monetare suficient de avansate ca să aibă nevoie și de monetă mai mică decât masivele tetradrahme de argint pentru schimbul comercial intern. În Dacia intracarpatică există asemenea dovezi pentru emisiuni de tipul drahmei.

Poate că este bine să facem aici o precizare: am folosit termenul de tetradrahmă și drahmă dacică. Termenul este strict convențional; nu știm cum numeau dacii aceste monete, iar terminologia amintită este utilizată doar prin analogie cu nominalele grecești, aproximativ echivalente sau asemănătoare⁷.

Apariția primelor drahme dace în Transilvania⁸ are loc în jurul anilor 190 î.e.n. într-un moment în care emisiunile monetare din Dacia intracarpatică se află la apogeu, atât sub raport cantitativ cât și calitativ. Primele emisiuni de drahme sînt reprezentate prin piese avînd asemănări pînă la identitate în ce privește reversul cu seria de tetradrahme de tip Crișeni-Berchieș⁹, emise pe la această dată, sau cu aversul celor din tezaurul de la Vișea¹⁰ și

⁵ Moneta de argint oferă adesea în Dacia materia primă pentru podoabele de argint dace; vezi în acest sens C. Preda, SCIV, 8, 1957, p. 113—122; N. Chidioșan, în *Acta MP*, 1, 1977, p. 69, cu nota 23; p. 71. Tot așa moneta de aur este frecvent folosită în lumea barbară ca materie primă pentru podoabe: I. Werner, *Beiträge zur Archäologie des Attila Reiches*, München, 1956, p. 86; D. Protase, în *Dacia*, N.S. 4, 1960, p. 574; E. Kolnikova, în *Slovenska Numizmatika*, 1, 1970, p. 22, cu notele 40—42. Este deci o caracteristică a monetei de metal prețios de a fi acceptată peste tot pentru valoarea ei intrinsecă, indiferent de felul cum va fi folosită ulterior, indiferent de faptul dacă ea are sau nu vreo legătură cu sistemul monetar local. La multe secole după epoca de care ne ocupăm găsim teaurizate în Transilvania secolului XVI—XVII sau în Oltenia, alături de monete de argint sau de aur locale sau care circulă uzual în zonă, piese cu 200—300 de ani mai vechi sau provenind de la mari depărtări (inclusiv taleri spanioli din America Centrală sau Mexic). Faptul că moneta este de metal prețios o face să fie universal acceptată.

⁶ Acest lucru este, de altfel, valabil și pentru tetradrahmele „barbare” care circulă în Dacia și care nu sînt toate emise în mod necesar aici. Vezi E. Chirilă și colab., *Der Münzhort von Șilindia*, Oradea, 1972, p. 67.

⁷ Emisiunile monetare dace, în special tetradrahmele, ar putea avea la bază un sistem ponderal local.

⁸ K. Pink, *Die Münzprägung der Ostkelten*, Budapest, 1939, nr. 131—135, 137, 142 și 316—317.

⁹ K. Pink, *op. cit.*, nr. 131—135; la acestea se adaugă o piesă publicată de D. F. Allen, *Celtic coins in the Royal Coin Cabinet, Stockholm*, în *Nordisk Numismatisk Arsskrift*, 1972, p. 10, nr. 9 și, de asemeni, piesele din R. Göbl; *Ostkeltischer Typenatlas*, Braunschweig, 1973, nr. 131/2—3; nr. 134/1 și, poate, 131/1. Aceasta din urmă pare a fi mai tîrzie decât cele două precedente.

¹⁰ K. Pink, *op. cit.*, nr. 134—135, 142.

prin unele¹¹ ce prezintă analogii cu piese¹² din tezaurul de la Tulgheș. Deși la nici una din ele nu se cunoaște locul și condițiile descoperirii, se poate accepta cu certitudine, în cazul primelor două tipuri, că ele provin din atelierul dacilor napocenses, unde se emit tetradrahmele din tezaurul de la Crișeni-Berchies, Vișea și Tonciu¹³, iar în cazul celui de al treilea tip, că ele provin din atelierul unde au fost emise majoritatea pieselor din tezaurul de la Tulgheș. Asemănarea lor cu seriile de tetradrahme amintite constituie și criteriul datării lor și atribuirii atelierului respectiv. Ele sînt urmate, spre mijlocul secolului II î.e.n. de o serie de drahme din aliaj inferior^{13a}. După anul 150 î.e.n. pătrund în Dacia intracarpatică în cantități masive tetradrahmele Macedoniei Prima. În Transilvania ele sînt imitate sub forma a două nominale: tetradrahme cu greutatea medie de 13,50 g și drahme, reprezentînd firește o pătrime din greutatea tetradrahmelor amintite. Un tezaur cuprinzînd ambele nominale¹⁴ demonstrează limpede că ambele emisiuni provin din același atelier monetar situat în vestul Transilvaniei. Ambele nominale, tetradrahme și drahme, evident contemporane și databile pe la 140—130 î.e.n., reprezintă ultimele emisiuni monetare dace de argint bun din Transilvania. Aproximativ după anul 130 î.e.n. emisiunile monetare dace din Transilvania, reprezentate prin așa numitele tipuri vest-transilvan și Hunedoara¹⁵ suferă un profund regres din toate punctele de vedere: greutatea pieselor devine extrem de instabilă, oscilînd între 11 și 8 g (deci mult sub media inițială de 13,50—14,00 a tetradrahmelor dace de argint bun), dar coborînd uneori și sub 6 g. Calitatea metalului este și ea variabilă și scade considerabil: uneori monetele conțin sub 50% argint sau sînt slab suberate. Teoretic aceste piese sînt tetradrahme, dar este evident că ele nu mai au nimic cu masivele tetradrahme dace de argint bun, așa cum se mai emiteau încă înainte de jumătatea secolului II î.e.n. Emisiunile de tip vest-transilvan și Hunedoara se încheie pe la sfîrșitul secolului II î.e.n., dată care marchează încetarea emisiunilor monetare dace din Transilvania și, poate și din Dacia în general. Alături de emisiunile vest-transilvane și Hunedoara de tipul tetradrahmei, se mai cunoaște din Transilvania o singură drahmă contemporană cu emisiunile de tip Hunedoara: ea face parte din tezaurul de la Cugir¹⁶ și pare a fi fost emisă în același atelier monetar de unde provin piesele din tezaurul de la Rădulești. Cu aceasta am încheiat lista monetelor divizionare de tipul drahmei în Transilvania, dar nu și problema monetelor divizionare în sine. Am amintit mai sus caracteristicile

¹¹ K. Pink, *op. cit.*, nr. 316—317.

¹² Idem, nr. 315.

¹³ E. Chirilă — M. Barbu, *Sistemul monetar dacic în Transilvania*, în *Ziridava*, 10, 1978, p. 63; E. Chirilă — I. Chifor *Tezaurul de monete dace de la Vișea*, în *Acta MP*, 3, 1979, p. 59 sqq. K. Pink, *op. cit.*, nr. 329.

^{13a} K. Pink, *op. cit.*, nr. 329.

¹⁴ E. Chirilă — V. Lucăcel, *op. cit.*

¹⁵ Numite astfel după singurele ateliere care mai funcționează în Transilvania la această dată; rămîne în discuție atelierul din care provin piesele tezaurului de la Petelea, care s-ar putea afla tot în zona Hunedoara, dar existența unui atelier monetar în răsăritul Transilvaniei nu se poate exclude cu totul.

¹⁶ C. Preda, *op. cit.*, p. 306.

monetelor dace tîrzii de tip vest-transilvan și Hunedoara: greutate scăzută și inconstantă și metal de calitate cu totul inferioară sau variabilă. Simultan cu ele circulă în toată Dacia, inclusiv în vestul Transilvaniei și regiunea Hunedoara, tetradrahmele Macedoniei Prima și, apoi, cele thasiene. Ambele au greutatea medie de 16,80 g și sînt din argint de calitate ireproșabilă. Evident că piesele vest-transilvane și Hunedoara nu puteau fi acceptate într-o tranzacție comercială la paritate cu tetradrahmele Macedoniei Prima sau cu cele thasiene. Ele se aflau cu siguranță față de acestea în situația unei monete divizionare. Aceasta explică de ce, după 130—120 î.e.n., nu se mai emit în Transilvania monete divizionare de tipul drahmei. Tocmai monetele dace tîrzii de tip vest-transilvan și Hunedoara, cu greutatea inconstantă și din aliaj inferior, servesc ca monetă divizionară în comerțul local. E greu de precizat în ce raport fracțional se aflau aceste piese de greutate și calitate variabilă față de tetradrahmele Macedoniei Prima și cele thasiene. Avînd un uz strict local, aria lor de răspîndire, în special a tezaurilor, delimitează teritoriul puterii politice care le emite. În opoziție cu ele, tetradrahmele Macedoniei Prima și ale insulei Thasos circulă pe tot teritoriul dacic.

S-a afirmat la începutul articolului că cercetarea monetelor divizionare dace permite concluzii cu implicații în istoria economico-socială a Daciei pre-romane. Apariția primelor monete dace, tetradrahmele, are loc pe la mijlocul secolului III î.e.n. sau ceva mai înainte, în vestul Daciei, în condiții în care viața economică a Daciei se încadra într-o economie monetară în care necesarul de monetă pentru *schimbul comercial intern* era acoperit de masivele tetradrahme dace de argint. Această economie monetară se dezvoltă destul de rapid pentru ca, pe la 190 î.e.n., să fie nevoie de monetă divizionară, deci de monetă măruntă, pentru un activ comerț local. Această necesitate este atestată încă odată, deosebit de clar, după mijlocul secolului II î.e.n. de emisiunile de drahme de tip Macedonia Prima și apoi de foarte numeroasele emisiuni de piese vest-transilvane și Hunedoara, care, după cum s-a mai spus, joacă rolul unor monete divizionare față de tetradrahmele Macedonia Prima și cele thasiene.

Emisiunile vest-transilvane și Hunedoara, de greutate variabilă și din aliaj inferior, circulă simultan cu frumoasele tetradrahme Macedonia Prima și thasiene. Acest lucru este atestat de prezența a numeroase tezaure de monete Macedonia Prima și thasiene în vestul Transilvaniei și regiunea Hunedoara. Tot acolo se concentrează și cele vreo 15 tezaure monetare formate numai din piese vest-transilvane sau Hunedoara, unele de proporții destul de mari. Dar nici unul din aceste 15 tezaure nu conține măcar o piesă Macedonia Prima sau thasiană. Singura explicație este că tezurizarea de piese de mică valoare, ca cele de tip vest-transilvan sau Hunedoara, are un substrat social, așa cum are și tezurizarea pieselor mult mai valoroase Macedonia Prima și Thasos. Tezaurele de monete de mică valoare aparțin deci unor oameni puțin înstăriți, în timp ce celelalte aparțin unor oameni cu stare și cu o poziție socială superioară. Prin analogie dă de gîndit de asemenea faptul că în cetățile din Munții Orăștiei, la Grădiștea Muncelului, la Costești, nu apar tezaure de monete tip Hunedoara și, după cît stim.

și monetele izolate de acest tip sînt foarte rare, doar două¹⁷. În schimb aici apar în cantități mari, ca piese izolate sau ca tezaure, monete thasiene, dyrrhachiene și, mai târziu, denari republicani. Toate aceste piese însă sînt din argint bun și, ca atare, mai valoroase decît piesele de tip Hunedoara. Este deci evident că stăpînitorii cetății de la Costești și de la Grădiștea Muncelului acumulează numai monedă de valoare mare, tocmai ca o consecință a unui status social superior. În același timp ei nu utilizează monedă de mică valoare pentru tranzacții comerciale mărunte, pentru că ei nu fac asemenea tranzacții. Ei primesc proviziile și alte lucruri necesare pentru traiul zilnic pe altă cale decît prin cumpărare.

Faptele amintite ne vorbesc deci clar despre forme de diferențiere socială în Dacia intracarpatică ce se cer cercetate și urmărite. Credem că e deplin justificată afirmația că cercetarea atentă a emisiunilor monetare dace din Dacia intracarpatică precum și din Dacia în general poate aduce o contribuție esențială la istoria economică și socială a Daciei preromane.

EUGEN CHIRILĂ — MIRCEA BARBU

DAKISCHE SCHEIDEMÜNZEN IM INNERKARPATISCHEN DAKIEN

(Zusammenfassung)

Der Artikel behandelt das Problem der dakischen Scheidemünzen im innerkarpatischen Dakien und ihre ökonomisch-soziale Bedeutung. Obwohl in diesem Teil Dakiens Drachmen und Hemidrachmen gefunden wurden (siehe Anm. 3), steht es nur für einige Funde vom Drachmentyp fest, daß sie aus dakischen Werkstätten stammen. Die ersten dakischen Drachmen erscheinen auf dem Gebiet Transsilvaniens um 190 v.u.Z. (siehe die Anm. 8—12) und stammen aus der Münzwerkstatt der *daci Napocenses* (siehe die Anm. 9—11) oder aus derjenigen Werkstatt, die den Hauptteil der Münzen des Hortes von Tulgheș und Medieșul Aurit prägte (siehe Anm. 12; 13 a). Eine zweite Drachmenserie — Nachahmungen der Macedonia Prima Tetradrachmen (siehe Anm. 14) — werden zwischen 140—130 v.u.Z. datiert und kommen aus einer westtranssilvanischen Werkstatt. Nach 130 v.u.Z. wurde die Drachme aus dem Hort von Cugir angesetzt (siehe Anm. 16). Nach diesem Zeitpunkt werden keine Drachmen mehr geprägt; die Münzprägungen vom westtranssilvanischen und vom Hunedoara-Typ werden aber bis zu Ende des 2. Jhs. v.u.Z. fortgesetzt. Wenn sie, theoretisch, zwar Tetradrachmen sind so haben sie doch bloß ein Gewicht, das zwischen 11—8 g schwankt und manchmal sogar unter 6 g sinkt; das Metall enthält Silber in verschiedenen Mengen, oft kaum 5%. Gleichzeitig sind aber in ganz Transsilvanien, also auch in seinem Westteil und im Gebiet von Hunedoara, die Tetradrachmen der Macedonia Prima und von der Insel Thasos, mit einem mittleren Gewicht von 16,80 g und aus gutem Silber, im Umlauf. Im Vergleich zu diesen haben die Münzen vom westtranssilvanischen und vom Hunedoara-Typ, im örtlichen Handel die Rolle von Scheidemünzen.

Das Erscheinen der ersten dakischen Drachmen steht mit dem Fortschreiten der Münzwirtschaft im innerkarpatischen Dakien in Verbindung und mit dem Bedarf eines regen örtlichen Handels, der kleine Münzen benötigte.

Die 15, bis jetzt bekannten Horte mit westtranssilvanischen und Hunedoara-Münzen enthalten keine Prägungen der Macedonia Prima und von Thasos, obgleich im Westen Transsilvaniens und im Gebiet von Hunedoara zahlreiche Horte mit Macedonia Prima — und

¹⁷ *Idem*, p. 302.

Thasos-Münzen gefunden wurden. Dies weist auf zwei verschiedene Arten der Hortung hin, was verschiedenen Ständen der Gesellschaft entspricht. Vermutlich hängt damit auch die Tatsache zusammen, daß in den dakischen Burgen von Grădiştea Muncelului und Costeşti nur Prägungen von Thasos und Dyrrhachium sowie römische Denare, also nur Münzen aus gutem Silber, ans Licht kommen.

Die Untersuchung der dakischen Scheidemünze, wie auch der dakischen Münze im allgemeinen, vermag einen wichtigen Beitrag zur Wirtschafts — und Gesellschaftsgeschichte des vorrömischen Dakien zu liefern.